

Het bryologisch zomerkamp 2008 in St. Wolfgang (Salzkammergut, Oostenrijk)

Klaas van Dort & Marleen Smulders

Exkursion der Holländischer Bryologischen Gesellschaft in St. Wolfgang, Salzkammergut, Österreich (26 Juli bis 5 August 2008). Aufzählung der in der montanen und subalpinen Stufe gesammelten Moose, hauptsächlich um den Wolfgangsee.

Het zomerkamp 2008 van de Bryologische en Lichenologische Werkgroep heeft plaats gevonden van zondag 27 juli t/m dinsdag 5 augustus in de omgeving van de Wolfgangsee in het Salzburgerland (noordwest Oostenrijk). We verbleven op Seecamping Appesbach in St. Wolfgang.

Excursies = Tagesexkursionen

-1: Kampeerterrein-Gschwend-Strobl-St Wolfgang.

Zoals gebruikelijk op de internationale BLWG-kampen werd de eerste officiële excursiedag benut om vanaf het kampeerterrein de omgeving bryologisch te verkennen. Een volledig 'rondje Wolfgangsee' zat er niet in, het meer is minstens 10 km lang en de ervaring leert dat de gemiddelde wandelsnelheid van bryologen doorgaans ver beneden 2 km per uur ligt. Gelukkig biedt St. Wolfgang vele toeristische attracties. Een daarvan is de veerpont die met zekere regelmaat voetgangers overzet naar het gehucht Gschwend op de zuidoever van het meer. Na het ontbijt spoedden we ons op de ochtend van 26 juli 2008 dus naar de pont. Het duurde even voordat we de juiste boot te pakken hadden maar om 10 uur stond iedereen aan de overkant. De meeste toeristen kozen er voor om na een korte wandeling ter plaatse het romantische terras te verkennen. Wij gingen over tot een minstens even grondige inspectie van de oude bomen bij de aanlegsteiger. Daar begon onze kennismaking met de epifyten van Gschwend. *Orthotrichum affine*, *O. striatum* en *O. lyellii* bleken in gezelschap te verkeren van soorten die we in Nederland minder vaak tegenkomen, zoals *Orthotrichum obtusifolium*, *O. speciosum*,

Leucodon sciuroides en *Syntrichia ruralis*. Nadat ook de niet kampeerders Henk Greven en Shirley zich bij de groep hadden gevoegd trokken we oostwaarts over een landweg parallel aan de oever van de Wolfgangsee. Bovengemiddelde aandacht ging uit naar het Blinklingmoor, een moeras met een voor Nederlanders wonderlijke combinatie van zuur- en kalkminnaars. Hans Inberg maakte hier een begin met het opstellen van een soortenlijst die aan het einde van het kamp 429 vaatplanten zou omvatten. In het Blinklingmoor noteerde hij *Astrantia bavarica*, *Linum catharticum*, *Primula farinosa*, maar ook *Oxycoccus palustris*, *Rhynchospora alba* en *Cyperus flavescens*. Uit de samenstelling van de moslaag komt een vergelijkbare mix naar voren: zuurminnende veenmossen te midden van bladmossen van meer basenrijke omstandigheden, zoals *Campylium stellatum*, *Scorpidium scorpioides* en het niet altijd gemakkelijk te herkennen *Calliargon giganteum*.

In verschillende subgroepjes trokken we verder langs bloemrijke hooilanden, boerenerven en bosjes. Na de lunch bereikten we het stadje Strobl. De aandacht ging hier direct uit naar de ijsverkoopster, het was een warme zomerdag, en pas in tweede instantie naar de prachtig begroeide laan- en parkbomen waar ijverig en vergeefs naar *Zygodon dentatus* werd gespeurd. Na Strobl leidt het pad onderlangs een flinke kalkheuvel. Recht op het zuiden geëxponeerde rotswanden huisvestten warmteminnende soorten zoals *Amelanchier ovalis*, *Melica ciliata* en *Potentilla caulescens*, de kensoort van kalkrotsbegroeiingen. Bijzondere kalkmossen konden we echter niet ontdekken. Dat was

wel het geval op het volgende traject door vochtig gemengd bos. Kalkrotsblokken in de schaduw waren begroeid met *Anomodon rostratus*, *Campylophyllum halleri* en de fraai roze getinte matjes van *Orthothecium rufescens*. Na enig schraapwerk verdwenen ook de minuscule plantjes van een penseelmoss in de convoluten. Na determinatie thuis bleek het te gaan om *Seligeria pusilla*. Levermosjes voerden de boventoon op stobben en boomlijken langs het pad. Het

kleinschalig mozaïek van *Tritomaria exsectiformis*, *Scapania umbrosa*, *Odontschisma denudatum*, *Lophozia ascendens* en *Cephalozia lunulifolia* geeft een aardig beeld van hoe de dood hout begroeiing in de steeds ouder worden Nederlandse bossen er in de toekomst uit zou kunnen zien.

Al met al leverde deze eerste excursiedag al meer dan 140 mossoorten op.

Figuur1. *Dicranum viride* in het Zinkenbachtal (foto: D. & T. Haaksma)

-2: Zinkenbach - Königsbach

Ook de tweede dag bleven we dicht bij huis. Doel was het dal van de Zinkenbach. Dit dal is bij ingewijde bryologen een bedevaartsoort omdat het de type-localiteit herbergt van het tertiair relict *Distichophyllum carinatum*, een uiterst zeldzaam lid van de *Hookeria*-familie waarvan het Europees areaal beperkt is tot noordrand van de Alpen. Om verzamelen te voorkomen wordt de groeiplaats geheim gehouden. We zijn er niet in geslaagd om dit bijzondere mos te ontdekken dus mocht de populatie in omvang afnemen, wij weten van niks.....

De Zinkenbach stroomt door gemengd kloofbos (Schluchtwald) richting Wolfgangsee. In en langs de beek groeien *Brachythecium rivulare*, *Palustriella commutata*, *Rhynchostegium riparioides* en *Preissia quadrata*. Dat kan maar een ding betekenen: we bevinden ons in een kalkgebied. Behalve de bekende kalkminnaars *Ctenidium molluscum*, *Distichium capillaceum* en *Tortella tortuosa* troffen we op verweerde vochtige kalkrotsen een verwant van de appelmossen, *Plagiopus oederianus*, ofwel Driekantmos. Nog meer nattigheid verlangt *Eucladium verticillatum*. Tufmos markeert plekken waar kalkrijk water uit de rotsen sijpelt. Het had

het in het Zinkenbachdal bijzonder goed naar de zin en vormde er zelfs sporenkapsels, een zeldzaam fenomeen. Ook nog niet bij iedereen bekend was *Pedinophyllum interruptum* (Liggend varentjesmos). Net als het minstens even algemene *Leiocolea bantriensis* is het een liefhebber van vochtige kalk op beschutte plaatsen. De rozetjes van *Cololejeunea calcarea* zaten weggedoken in beschaduwde rotsspleten.

De thalleuze levermossen op verweringsleem en in rotsspleten gaven aanleiding tot discussie. Allereerst kwam het probleem ‘kegelmos’ ter sprake. Wij onderscheiden in Nederland tot nog toe alleen *Conocephalum conicum*, maar in het buitenland meent men tegenwoordig met 2 soorten van doen te hebben. Behalve *C. conicum* is sprake van *C.*

salebrosum. Dit taxon onderscheidt zich ondermeer door een tamelijk glad en dof thallusoppervlak. Een tweede probleem deed zich voor bij *Preissia quadrata*. Jurgen wees ons er op dat alle matten met paarse rand wel heel onbevagen als Vierkantsmos werden aangemerkt, terwijl er ook nog zoiets bestaat als *Reboulia hemisphaerica*. Inderdaad heeft ook Schermlevermos paarse randen, maar een duidelijk netwerk van veldjes met ademporiën ontbreekt. We kwamen tot de conclusie dat beide soorten in het veld moeilijk uit elkaar waren te houden. Controle van de ademporiën moet achteraf de doorslag geven. De poriën zijn tonvormig bij *Preissia* en vormen ‘vlakke vulkaantjes’ bij *Reboulia*. Thuis bleken beide soorten te zijn verzameld.

Figuur 2. Lunch op de Feuerkogel (foto: T. Haaksma)

Voordat we ons op de rotsmossen stortten hadden we al een hoogtepunt achter de rug in de vorm van spectaculaire epifyten aan het begin van de wandeling. Dankzij de permanent hoge luchtvochtigheid waren de stammen, overheersend van Beuk en Esdoorn, getooid met grote moskussens. Behalve forse matten van kringmossen (drie

soorten) en roestmossen (meestal *Frullania dilatata*, sporadisch *tamarisci* en *fragilifolia*) zagen we flinke plukken *Antitrichia curtispindula*. Weerhaakmos is een soort die het in heel Europa moeilijk heeft, onder meer als gevolg van luchtverontreiniging en versnippering. Bijzonder algemeen op takken en stammen is *Pterigynandrum filiforme*,

gemakkelijk te herkennen aan de oranje stengeltjes met bolle, gestekelde blaadjes en regelmatig met sporenkapsels. De omstandigheden lijken goed, maar Stekeltjesmos wil in Nederland nog niet echt doorbreken. Even verderop vonden we *Dicranum viride* in fraai lichtgroene kussens op beukenstammen langs de beek (Figuur 1). Het is een dubbelganger van *Dicranum tauricum*. De kans dat we *Dicranum viride* in ons land mogen verwelkomen is bijzonder klein, zoniet nul. *Dicranum viride* staat op de habitatrichtlijn van de Europese Unie en is gebonden aan uitgestrekte bossen met een lang ononderbroken bosvoorgeschiedenis, een ‘oerbos-indicator’ dus. Het bos op de lager gelegen hellingen aan de noordflank van de Leitnerriegl is mooi, maar ‘oer’, nou nee. Het wordt intensief bosbouwkundig beheerd. Veel oude bomen waren er dus niet meer. Ook dood hout was schaars. Enkele oude stompjes leverden echter wel leuke xylofytische levermosjes op: *Riccardia latifrons* en *R. palmata*, *Calypogeia suecica* en *Blepharostoma trichophyllum*. Een kamp is niet compleet als er geen Kaboutermos op de soortenlijst prijkt. Dit jaar was Peter Hovenkamp de gelukkige. Hij ontdekte op een rottende boomstronk 4 sporenkapsels van de habitatrichtlijnsoort *Buxbaumia viridis* tijdens een sanitaire stop. De vondst van een kalkbron met *Trichocolea tomentella* maakte de dag compleet.

-3 Feuerkogel

Het warme weer bood ons een riante kans om het een dagje hoger op te zoeken en alpiene mossen te scoren. We kozen voor de Feuerkogel, met 1592 meter de hoogste top in het Höllengebirge. Het begin van de beklimming is gerieflijk per gondel uitgevoerd vanaf het ruim 1000 meter lager gelegen Ebensee. De Seilbahn zet ons af te midden van alpenweiden, kalkrotsen en bergdenstruweel (*Pinetum mugii*). Herkenning van alpiene mossen is niet de sterkste kant van onze groep. Henk Siebel realiseerde zich dat goed en maakte duidelijk dat in de Alpen een goede kans is op allerlei heerlijkheden zoals *Lescuraea mutabilis* en *Splachnaceae*. Gewapend met verse kennis ging een ieder zijns weegs. Een deel sprintte linea recta naar de hoogste top, anderen kropen in rustiger tempo langs het pad. Met zekerheid

uitgevoerde veldterminaties bleven schaars. *Campylophyllum halleri*, *Scapania aspera* en *Mylia taylorii*, dat lukte nog wel, maar bij veel vondsten bleef het verdacht stil. Heftige discussie ontstond bij een vreemde *Polytrichum* met sporenkapsels. Er zijn verschillende alpiene haarmossen bekend. *Polytrichum alpinum* klonk logisch, maar deze soort is vertakt en heeft ronde sporenkapsels. Dat was hier niet het geval. Na bestudering van de bladrand bleek het gewoon *P. longisetum* te zijn. De alpenflora was ook boeiend. Talrijke exemplaren van *Gentiana pannonica* werden op de foto gezet. Op de lunchplek in de luwte van de dwergdennen werd Heinjo een aantal exemplaren van de Kleine keverorchis (*Listera cordata*) gewaar. Gesterkt door deze vondst richtten we onze blikken op koeienvlaaien. De te verwachten *Splachnaceae* bleven uit, met uitzondering van *Tayloria serrata*, die op meerdere plaatsen werd vastgesteld. De rozetjes waren meestal fertiel, met talrijke donkere sporenkapsels op fel oranje stelen. Andere leuke soorten doken op in een sneeuwdalletje, onder meer *Amblyodon dealbatus* (met de typische lange sporenkapsels) en *Timmia norvegica*.

Met een lijst van iets meer dan 100 soorten kreeg de Feuerkogel geen koppositie. Fraai was de excursie wel, zowel landschappelijk, botanisch als meteorologisch (Figuur 2). Althans, als je op tijd voor de onweersbui bij de Seilbahn had weten te komen.

-4: Postalm

De Postalm omvat uitgestrekte alpenweiden en basenrijke kwelmoerassen. Het excursiegebied ligt rond 1400 meter hoogte boven zeeniveau en is via een tolgeweg per auto goed bereikbaar.

Gestaag stijgend en onder een staalblauwe hemel trokken we vanaf de parkeerplaats richting Wieslerhorn, de hoogste top, tevens einddoel. Het tempo lag opvallend hoog. In het begin dan. Want al snel doken we in een moeras met Leemklawtjesmos (*Calliergonella lindbergii*; in oude flora's nog als *Hypnum lindbergii* betiteld) en fraaie kussens van *Bryum schleicheri*, een indicator van basenrijke kwel (Figuur 3). Een heuveltop verder raakten we hopeloos vast in een laagte

met *Carex limosa*, *C. pulicaris*, *Scheuchzeria palustris*, *Eriophorum latifolium* en nog zo wat vaatplanten die in Nederland als bijna uitgestorven te boek staan. Hier waren we wel even zoet mee. Verder knielden we voor de bij ons volslagen onbekende soorten als *Trichophorum alpestris* (zeer fotogeniek met wit vruchtpluis) en *Carex pauciflora*. Aan bijzondere mossen was hier al evenmin een gebrek. Opwinding ontstond bij de vermeende ontdekking van Wormmos (*Pseudocalliergon trifarium*), een liefhebber van basenrijke slenken die in 2006 volkomen onverwacht ook in De Wieden is opgedoken. Het bleek een vergissing. Wel zagen we *Meesia triquetra*, met typische drierijige bebladering en *Tomentypnum nitens*, twee vaste bewoners van de Komplexmoore in de Alpen. De door Oostenrijkse botanici gebezigde term Komplexmoore wijst terecht op het feit dat hier verschillende systemen door elkaar voorkomen. Afhankelijk van de zuurgraad van het voedende water ontstaat in kalkgebergten vaak een 'Mischung unterschiedlicher Moortypen'. Soorten van Niedermoore, Übergangsmoore und Hochmoore“

groeien dus vrolijk door elkaar. En dat is ons op de Postalm niet ontgaan. Kalkbronnen en slenken met basenminnaars als *Philonotis calcarea* (let bij deze soort goed op, soms groeit *Meesia triquetra* hier in de buurt), *Scorpidium scorpioides*, *S. cossonii* (*Drepanocladus revolvens* var. *intermedius*) en *Campylium stellatum* wisselen er af met zure bulten waar Hoogveenveenmos (*Sphagnum magellanicum*) en Veengaffeltandmos (*Dicranum bergeri*) de dienst uitmaken. De lunch werd genuttigd aan de rand van het veen op een droge kalkbult. Enkele lage kalkrotsjes in de weilanden leverden weer de nodige kalkmossen op, ditmaal onder meer Bergkronkelbladmos (*Tortella bambergeri*), de forse bergvariant van *Tortella tortuosa*.

Het kostte enige moeite om ons van het veen los te maken (Figuur 4). Voordat we afdaalden om een hellingbos te onderzoeken konden we ons vergapen aan rijkelijk kapselende populaties van Kruikmos (*Splachnum ampullaceum*), een pronkjuweel van vergane koeievlauwen in het veen.

Figuur 3. Postalm, kwelmoerasje met *Bryum schleicheri* (foto: D. & T. Haaksma)

Figuur 4. Postalm, "Komplexmoor" (foto: D. & T. Haaksma)

Aan een bosrand gekomen werden vele bossoorten genoteerd, waaronder Bergetagemos (*Hylocomiastrum umbratum*) en *Mnium spinosum*. Leuke vondsten hier waren *Paraleucobryum sauteri*, *Anomodon attenuatus* en *Hypnum pallescens*. Op de ontschorste boomlijken werd het inmiddels al bijna vertrouwde assortiment epixylische levermossen waargenomen: Schaduwschoffelmoss (*Scapania umbrosa*), *Lophozia ascendens*, Breed moerasvorkje (*Riccardia latifrons*), Handmoerasvorkje (*Riccardia palmata*), Bronslevermos (*Jamesoniella autumnalis*) en Langbladig oortjesmos (*Jungermannia leiantha*). Na een steile klim omhoog en enkele zonovergoten kilometers bergweg hergroepeerden we op het terras bij de parkeerplaats. Het was een topdag geweest. De teller bleef pas steken op 168 soorten!

-5: Lugberg - Schwarzensee

Slechts enkele kilometers ten oosten van de kampeerplek wachtte ons de verlokkingen van de Schwarzensee (716 m). Dit bergmeer kan via de beboste flanken van de Lugberg (916 m) te voet worden bereikt via een steile klim met ladders en trappen, de Wirersteig.

'Nur für Geübte' vermeldde de richtingwijzer. Dat weerhield ons niet. Al snel stonden we in het hellingbos naast de trap, aangelokt door epifyten zoals *Dicranum viride*. Ook de gladde hellingen naar de beek werden niet gemeden. We werden beloond! *Buxbaumia viridis* had een sporenkapsel geproduceerd op een omgevallen stam in de beek, vlakbij de groeiplaats van *Multiclavula mucida*, waar lichenologen zoals Dirk Jordaens opgewonden van raken. Ook Woudpluisdraadmos (*Amblystegiella subtilis* alias *Amblystegium subtile*), een typische bewoner van stamvoeten, hadden we eerder gezien. Dit laag-bij-de-grondse miezertje is in het veld lastig te herkennen. Het doet sterk aan i denken. De sporenkapsels zijn echter kleiner. Uiteraard stonden we ook weer stil bij de beschutte en daardoor nogal weelderig begroeide kalkrotsen. Afgezien van *Orthothecium intricatum* en *O. rufescens* zagen we de dichte kussens van *Gymnostomum aeruginosum*, de ijle zoden van *Seligeria trifaria* en de katjesachtig bebladerde stengeltjes van *Myurella julacea*. Het pad voerde langs graslandjes met *Entodon concinnus* tot aan de uitspanning op de zuidoever van het meer. Lunch, en tijd voor

‘hausgemachte Kuchen’ of een goed glas gespritzter Most, een lokale verfrissing op appelsapbasis.

Sommigen hielden de mossen daarna voor gezien. Onverzettelijke types als Henk Siebel en andere doorzetters trokken verder noord-

waarts. Daar lag de Moosalm, een begraasd hoogveen. Dat bleek een wijze beslissing. Het leverde 8 veenmossen op, waaronder *Sphagnum fuscum*. De daglijst bleek uiteindelijk zelfs nog langer dan die van gisteren: een recordaantal van 215 soorten!

Figuur 5. Dagje Salzburg onder leiding van Gerhard Neuwirth (foto: D. & T. Haaksma)

-6: Krippenstein

Vandaag stond er weer een echt alpiene locatie op het programma. Na een flinke autorit parkeerden we aan de voet van de Krippenstein, halverwege de weg van het romantische Hallstatt naar Obertraun. Even later zette de kabelbaan ons af op ruim 2000 meter boven zeeniveau en stonden we ons te vergapen aan een verblindend mooi panorama o.a. de Hoher Dachstein (2996 meter) aan de horizon. We volgden het Karstlehrpfad dat ons via het Heilbronnerkreuz naar de Gjaidalm zou voeren. Eindeloze kale karstrotsen in afwisseling met bergdenstruweel en sneeuwdalletjes tegen de spectaculaire achtergrond van de Dachsteingletscher. Het Karstlehrpfad biedt goede mogelijkheden om alpiene soorten te leren kennen. Op het eerste gezicht zijn dat er niet veel. Karstrotsen zijn

vooral heel erg kaal. De truc zit in de inspectie van de verschillende microbiotopen. Let vooral op door de zon beschenen maar toch permanent vochtige, humeuze kantjes in de beschutting van grote rotsblokken. Dit is het domein van spannende thalleuze levermossen (*Marchantiales*). Dankzij gericht speurwerk van Jurgen Nieuwkoop prijken *Athalamia hyalina*, *Mannia fragrans*, *M. pilosa* en *M. triandra* en *Peltolepis quadrata* op de lijst. De bebladerde levermossen *Anthelia juratzkana* en *Pleurocladula albescens*, een verwant van *Cephalozia*, zijn ‘sneeuwdalsoorten’ en dus vooral te verwachten voor plekken waar lang sneeuw blijft liggen. Helaas begon het na de lunchpauze flink te onweren. We zagen ons genoodzaakt snel met de eerste de beste kabelbaan terug te keren naar de bewoonde

wereld. Jammer, want er waren voor laaglanders veel nieuwe mossen te ontdekken.

-7: Schwarzensee

Vandaag was de Moosalm hoofddoel van de excursie. Het vluchtige bezoek aan het Komplexmoor ten westen van de Schwarzensee op dag 5 smaakte duidelijk naar meer. Vooral aan slaapmossen van basenrijke moerassen viel er het nodige te genieten: *Pseudocalliergon trifarium* (deze keer echt), *Scorpidium cossonii* en ook *Hamatocaulis vernicosus*, een van de twee mossen die op de Europese habitatrictlijn staan en ook in Nederland voorkomen.

-8: Schafberg (Salzburg)

Deze dag viel er wat te kiezen: mossen of cultuur en stadsnatuur! Gerhard Neuwirth leidde geïnteresseerden een dagje in Salzburg

rond (Figuur 5). De rest had nog niet genoeg mos gezien en ging met het treintje naar de Schafberggipfel (1780 m). Vanaf het eindstation was het uitzicht op de Wolfgangsee spectaculair. Een pad voert door de Himmelsporten naar de noordwand van de kalkberg. Op de vochtige rotswanden groeit een forse roodbruine '*Didymodon*': *Geheebia gigantea*. Andere leuke soorten zijn *Catascopium nigratum* (Pijpenkopmos genoemd vanwege het asymmetrisch op de steel geplaatste sporenkapsel), *Cratoneuron curvicaule* en een orchideetje met slechts een blad aan de stengelvoet, *Malaxis monophyllos*. In de buurt van de Mönichsee, op een hoogte van ca. 1450 meter boven zeeniveau, hielden we ons bezig met een prachtig Krummholz van oude beuken. Er was nog veel meer te zien, maar lang konden we niet meer botaniseren, de camping lag nog 900 meter lager en een heel stuk verder.

Figuur 6. Golling. *Brotherella lorentziana* en *Hookeria lucens* (foto: H.J. During)

-9 Golling

De waterval van Golling is een toeristische attractie ten zuiden van Salzburg. De vochtige omgeving van de waterval is niet alleen landschappelijk fraai, maar ook bryologisch

zeer interessant. Het is een van de weinige groeiplaatsen van *Brotherella lorentziana*. *Brotherella* stamt uit de overwegend tropische familie *Sematophyllaceae*, en heeft evenals *Distichophyllum carinatum* een

verbreidingszwaartepunt langs de noordrand van de Alpen. Het is een dubbelganger van *Hypnum cupressiforme* en verschilt voornamelijk door het bezit van bladhoekcelgroepen met forse opgeblazen cellen. *Brotherella* is een soort van rottend hout en bosstrooisel. Dirk de Beer ontdekte het zeldzame familielid van *Sematophyllum substrumulosum* op beschutte naaldenhumus in het bos. Het verkeerde in gezelschap van *Hookeria lucens* (Figuur 6), *Trichocolea tomentella*, *Bazzania trilobata* en andere soorten met een voorliefde voor gebieden met permanent hoge luchtvochtigheid. Na de lunch kwamen nog meer interessante vondsten boven water, zoals *Cinclidotus aquaticus* met sporenkapsels. Kort na de vondst van een boomstronk waarop 11 sporenkapsels van *Buxbaumia viridis* werden geteld sloeg het weer om. In een flitsend onweer werd de terugweg aanvaard. Met meer dan 140 soorten was het weer een geslaagde excursie.

-10: Sparber

De laatste excursie bleven we dicht bij huis. We beklommen de Sparber, een berg van 1502 m bij Strobl. Op de steile flanken van de Sparber ligt een fraai 'oerbos' met veel dood hout. De helft van de kampdeelnemers was al huiswaarts gekeerd. Het slechte weer gaf daar alle aanleiding toe. De rest ging in straf tempo via de Durmtalalm op zoek naar oerbosindicatoren. Het bos lag vol met mooi begroeide rotsblokken en hogerop was ook flink wat dood hout aanwezig, zei het niet allemaal in een vergevorderd verteringsstadium. Tot de bijzonderheden behoorden *Dicranum viride*, met sporenkapsels, en *Bazzania tricrenata*. Bryologische uitsmijter was de vondst van eerst 11 en verderop nog 18 *Buxbaumia*-kapsels door Margriet Bekking. Het leek een goede reden om de excursie te beëindigen en terug te keren naar de camping om aldaar in flink uitgedunde kring het zomerkamp 2008 af te sluiten met het traditionele avondje pannenkoeken bakken.

Deelnemers

Erik Aude en gezin (Denemarken), Dirk de Beer, Maarten Brand en Dieuwke, Margriet Bekking, Othmar Breuss (Oostenrijk), DirkJan Dekker en Kirsten, Han van Dobben, Klaas van Dort, Heinjo

During en Diny, Henk Greven en Shirley, Dick Haaksma en Thea, Matthijs Hoorn, Peter Hovenkamp en Gerda, Hans Inberg, Dirk Jordaens (België), Gerhard Neuwirth (Oostenrijk), Jurgen Nieuwkoop met Eline, Jasmijn, Tijs, Daan en Puk, Jan Pellicaan, Henk Siebel, Marleen Smulders en Jo, Leo Spier en Marjan, Bart van Tooren en Sylvia, Maaïke Vervoort en Jan Vrouwe.

Literatuur

- Adler, W. & A. Mrkvicka. Natur-Wanderführer Salzkammergut. Verlag Naturhistorisches Museum Wien.
- Riesigl, H. & R. Keller. 1989. Lebensraum Bergwald. Alpenpflanzen in Bergwald, Baumgrenze und Zwergstrauchheide. Gustav Fischer Verlag.
- Gruber J.P. 2000. Die Moosflora der Stadt Salzburg und ihr Wandel im Zeitraum von 130 Jahren. 155 pp + 2 Karten. Stapfia 79
- Gruber J.P., R. Krisai, P. Pilsl & C. Schröck. 2001. Die Moosflora und -vegetation des Naturdenkmales Krimmler Wasserfälle (Nationalpark Hohe Tauern, Salzburg, Österreich). Wissenschaftliche Mitteilungen aus dem Nationalpark Hohe Tauern, Bd. 6(2001):9-49
- Schröck C., P. Pilsl, R. Krisai & J.P. Gruber. 2004. Bryofloristische Untersuchungen im Wildgerlostal (Nationalpark Hohe Tauern, Salzburg, Austria). Sauteria 13:365-428
- Schlusslmayr, G. 2005. Soziologische Moosflora des südöstlichen Oberösterreich. Stapfia 84.

Auteursgegevens

- K.W. van Dort, Leeuwervikweide 186, 6708 LN Wageningen (klaasvandort@wanadoo.nl)
- H.A.M. Smulders, Looierstraat 40, 5684 ZN Best (m.smulders@onsbrabant.nl)

Abstract

The BLWG summer meeting 2008 in Austria

The 2008 summer meeting of the Dutch bryological and lichenological society was held from 26 July to 5 August in St. Wolfgang, Salzkammergut, Austria. Ten field trips were organized, mostly within the montane and subalpine belt surrounding the Wolfgangsee. Also the higher region of the Dachstein-massiv and the bryologically famous Gölling area were visited. A total of 300 mosses and 88 liverworts were found in moorland, on boulders, among rocks, in woods and streams, among wich *Athalamia hyalina*, *Brotherella lorentziana*, *Buxbaumia viridis*, *Calliergon giganteum*, *Catoscopium nigratum*, *Dicranum viride*, *Ephemerum cohaerens*, *Hamatocaulis vernicosus*, *Pleurocladula albescens*, *Pseudocalliergon trifarium*, *Tayloria froelichiana* and *Zygodon dentatus*.

Soortenlijst

De nummers boven de kolommen corresponderen met de nummers van de excursiegebieden in het verslag.

Microscopische determinaties zijn verwerkt van Margriet Bekking (MB), Klaas van Dort (KvD), Dick Haaksma (DH), Jurgen Nieuwkoop (JN), Henk Siebel (HS), Marleen Smulders (MS).

V = veldeterminatie; M = microscopische determinatie en opgenomen in herbarium

Excursiedatum	Excursie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Gedetermineerd door
Soort												
B	<i>Amblyodon dealbatus</i>			V			H		H			6 MB; 8 MS
B	<i>Amblystegium confervoides</i>								V			2 MS; 4 MS; 5 MB
B	<i>Amblystegium serpens</i>								V			4 MS
B	<i>Amblystegium subtile</i>								V			1 MB; 2 JN; 4 HS/MS/JN
B	<i>Anoetangium tenuinerve</i>											6 HS
B	<i>Anomobryum concinnatum</i>											5 HS
B	<i>Anomodon attenuatus</i>								V			5 HS
B	<i>Anomodon longifolius</i>											5 MS
B	<i>Anomodon rostratus</i>											1 MB; 5 HS/MB/JN
B	<i>Anomodon rugelii</i>											4 HS
B	<i>Anomodon viticulosus</i>											5 HS/MS
B	<i>Antitrichia curtipendula</i>								V			2 MB/MS;
B	<i>Atrichum undulatum</i>								V			
B	<i>Aulacomnium palustre</i>											5 JN
B	<i>Barbula bicolor</i>											6 JN
B	<i>Barbula convoluta</i>											3 MS
B	<i>Barbula crocea</i>											2 MB/MS/JN; 3 JN
B	<i>Barbula enderesii</i>											6 JN
B	<i>Barbula unguiculata</i>											5 MS
B	<i>Bartramia halleriana</i>											5 MS
B	<i>Bartramia pomiformis</i>											
B	<i>Brachythecium albicans</i>											
B	<i>Brachythecium glareosum</i>											4 JN; 8 HS
B	<i>Brachythecium mildeanum</i>											2 HS/JN
B	<i>Brachythecium populeum</i>											10 HS/MS
B	<i>Brachythecium reflexum</i>											3 MS; 10 MB
B	<i>Brachythecium rivulare</i>											
B	<i>Brachythecium rutabulum</i>											2 MB

	Excursie										Gedetermineerd door
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
B	V			H			V				4 JN
B	V			H	H		H				4 MS; 5 JN; 7 MS
B					H		V				5 JN
B				H			H				7 HS
B				M							4 HS/MB/JN
B	V										4 MS
B	V		V	V	H			H			6 MB; 8 MB
B	V										
B	V				V						
B	V										
B	V		H								3 HS/KVD/MB/MS/JN
B	V	M	M	V	M		V	V	V	M	2 KVD; 3 KVD; 5 KVD/JN; 10 MS
B	V					H					6 MB/JN
B	V		V		V		V				
B	V		V		V		V				3 JN; 4 MS; 5 HS/JN
B	V		H		H		V				5 JN; 7 HS
B					H		H				2 MS
B	V	M	M		M		V	V			2 JN; 5 JN
B			H			H					3 MS; 6 MS/JN
B			H	H		H	H				4 MB/MS/JN; 7 MS
B			H	H	V		H	V			3 MS/JN; 4 HS; 7 HS/MS
B			H		H		V				6 HS/JN
B			H	H	V	M	M	H			3 HS; 8 HS
B		H	H	V	M	M	M	M	V	V	2 MB/MS; 3 MS/JN; 5 MS/JN; 6 MS/JN; 7 MS; 8 MS
B	V										
B	V					H					6 HS/MS
B	V						V	V			
B							V				
B				H							4 MS
B					H						3 JN; 5 JN
B			H	V	M	H					3 MS/JN; 5 KVD; 6 KVD/MB
B			H	V	M				H	H	4 MS; 9 JN; 10 DH
B											5 MS
B					H						5 MS
B					H						6 MB; 10 MS
L			V	V	V		V	V			6 JN
L			V		V						6 JN
L			V	V	M						6 JN
L			V	V	M						10 HS/MB/MS
L			H	H		M		V			5 MB
L			H	V				V			3 MB; 4 JN; 6 JN
L			H	V				V	H		3 MB
L											8 HS

	Excursie										Gedetermineerd door
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
L											1 MB; 2 JN; 3 MB/MS; 5 Kvd/MB; 10 MS
L	H	H	M	V	M	V	V	V	V	M	
L	V	V	V	V	V	V	V	V	V		
L				V							6 JN
L	V	V	V	V	V	H	V	V	V	V	5 MS; 6 MS; 10 MS
L	V	V	V	V	M	M	V	V	V	H	6 JN
L	V	V		V	H	H	V	H	V	M	5 HS/MS; 8 MS; 10 MS
L	V	H	H		H	H					2 JN; 3 MS/JN; 6 JN
L				V	V	V	V	V	V	V	
L	V	V	V	V	M	M	V	V	V	V	4 JN; 5 MS
L	V	H	H	H						V	2 MB; 4 MB
L	V	V		H	V	V	V	V	V	V	4 MB
L	H	H		M	M				M	V	2 MB/JN; 4 MS/MB; 5 Kvd/JN; 9 JN
L				H						V	4 MS
L				H	V						7 MS
L					V		M				7 MS
L					V		H				2 MS; 3 MS/JN
L		M	H	H	V					V	3 JN; 5 MS
L	V		H	H	H	V	V	V	V	V	1 MB; 2 MS; 5 MB/MS/JN; 6 Kvd/MS; 9 JN; 10 MB/MS
L	H	H	V	V	M	M	V	V	H	H	8 MS
L	V	V		H				H			4 JN
L	M	M	M	M	M			V	M	V	1 Kvd; 2 Kvd; 5 Kvd; 9 MB
L	M	M	M	H							1 Kvd; 2 Kvd; 4 Kvd/MB/MS/JN
L				H							4 MB
L	H	H		H	V			V	V		2 MB
L	M	M	H	H	M			M		H	4 Kvd/MB/JN; 5 MB/JN; 8 MB; 10 MS
L	M	M	M	H	M			V	V	V	1 Kvd; 2 Kvd; 4 JN
L								H	V	M	8 MB; 10 MS
Aantal soorten 388											125